

МОДИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО АРАБСЬКОГО СВІТУ

У статті розглянуто основні причини розриву комунікації між політичними елітами з однієї сторони та різними суспільними прошарками – з іншої.

Досліджено ставлення найбільших соціально-релігійних груп: сунітів і шиїтів – до суспільної комунікації як до об'єднавчого чинника. Обґрунтовано, що для одних перспектива суспільної комунікації полягає в підпорядкуванні всього суспільного життя суто релігійним нормам, а для інших – навпаки, у спробі побудувати комунікацію на основі поєднання сучасних загальносвітових тенденцій із релігійним світобаченням.

З'ясовано, що в обох випадках шляхи досягнення мети є взаємовиключними, тому відповідне протистояння між суб'єктами-носіями цих ідей є роз'єднувальним чинником комунікаційних відносин.

Ключові слова: соціальні мережі, соціальна комунікація, Інтернет, арабський світ, «Арабська весна», соціальні суб'єкти.

I. Вступ

Соціальні відносини є основою існування будь-якого суспільства й будь-якої держави. Саме їх міцність визначає багато в чому стабільність існування соціальних систем, а відповідно, і тих же суспільств та держав. Руйнування соціальних відносин чи їх ослаблення призводить до руйнівних або навіть катастрофічних наслідків. Водночас одну з визначальних ролей у цих процесах відіграють саме соціальні комунікації, які можуть виступати цементувальним елементом соціальних відносин.

Загальноприйнятним є на сьогодні трактування соціальних систем як певної сукупності тих різноманітних процесів та суспільних явищ, у результаті яких формуються такі суб'єкти міжнародного життя, як держави (при цьому ми розуміємо суспільство фактичною основою будь-якої держави). Мабуть, можна погодитися з німецьким соціологом Н. Луманном (1927–1998), котрий висловив думку, що саме процеси комунікації і є визначальними для будь-якої соціальної системи.

Для об'єктивного ж дослідження соціальних систем необхідно звертати увагу не лише на достатньо класичні європейські, а й на соціальні системи третього світу, що проходять процес розвитку та трансформації в сучасних глобалізаційних умовах, зокрема це стосується арабського світу. Зауважимо, що тему «Арабської весни» вже висвітлювали науковці, зокрема на ній зосереджували свою увагу Аднан Хан, Амін Дерхамі, М. Вестфрід, Б. Долгов, І. Грушицька, І. Краснюк, П. Колесніков, Н. Комлева, Б. Мухамеджанов, О. Харламов, В. Швед та ін. Однак, кожен із цих авторів розглядав лише окремі проблеми, не розкривають чи модифікації соціальних комунікацій в арабському світі.

II. Постановка завдання та методи

Мета статті – з'ясувати головні чинники, які впливають на розрив соціальних комунікацій в арабському світі в процесі т. зв. «Арабської весни». Для цього використано методи аналізу та синтезу.

III. Результати

Сучасний арабський світ – це одна з найскладніших соціальних систем. По-перше, тому, що це фактично окреме цивілізаційне явище, ядро якого достатньо міцно закріпилося в межах двох континентів – Азії та Африки. По-друге, тому що воно має свої достатньо потужні відгалуження на інших континентах, зокрема в Європі та Америці. По-третє, тому, що цей світ ще й сам складається з різноманітних підсистем, які є інколи суперечливими між собою аж до взаємознищення, а окрім того, ще й такими, що перебувають на різних рівнях свого соціального, політичного, культурного, економічного розвитку.

Саме тому, що арабський світ сам по собі є досить складним явищем та ще й надзвичайно різноманітним, він завжди був нестійкою соціальною системою. Найбільш сильним його, елементом є, безумовно, іслам – одна з найбільших світових релігій. Фактично арабський світ і був сформований як єдина соціальна система лише завдяки йому і завдяки йому ж, незважаючи на різноманітні внутрішні суперечності й потрясіння, ще залишається значним міжнародним чинником.

Формування арабського світу як соціальної системи на основі ісламу розпочалося в VII ст., а Коран як священна книга ісламу від того ж часу почав виконувати комунікаційну роль. Завдяки йому відбувався обмін інформацією, ідеями, емоціями тощо.

Одне з найбільших соціальних потрясінь у всій цій арабській системі припадає на таке міжнародне явище, як «Арабська весна». Початок йому було покладено у 2010 р. Досі не можна говорити про його завершення. Розпочавшись у Тунісі, це явище перекинулося й на інші країни: Алжир, Єгипет, Йорданію тощо. Як головну причину цього явища багато дослідників визначають внутрішню політику керівників цих держав. Можна зазначити й інші причини, які пов'язані із попередньо, – це довготривала незмінність влади, відсутність розвитку політичної системи, конфлікт інтересів у політичній еліті, жорсткість внутрішньої політики тощо. Тобто ми бачимо розрив комунікації між політичними елітами з однієї сторони та різними суспільними прошарками – з іншої.

Однак, варто зауважити, що іслам не відіграв консолідуючої ролі в соціальній комунікації арабських країн, не став тим елементом, який міг би зняти соціальну напругу. Навпаки, можна побачити в багатьох випадках навіть його деструктивну роль. Так, у 2011 р. арабський письменник Айман аль-Завахірі заявив про необхідність упровадження в арабському світі т. зв. «справжнього ісламу» [3]. Але така заява вже сама по собі є руйнівною для системи соціальної комунікації, оскільки вона побудована не на ідеї зближення, а на ідеї протистояння та нав'язування власного бачення соціальних відносин.

Розрив за релігійною лінією в соціальних комунікаціях арабського світу відомий – VII ст., коли невдовзі після появи самого ісламу в ньому почали виникати різні секти, течії та напрями. Найбільший розрив ми спостерігаємо між шиїтами та сунітами. Що ж до «Арабської весни», то тут дослідники виділяють дві основні групи – салафітський напрям та помірний ісламістський. Відмінність між цими двома групами має в основі своїй, крім суто релігійних моментів, ще й бачення перспективи суспільної комунікації. Для першого напрямку вона полягає в підпорядкуванні всього суспільного життя суто релігійним нормам, а в другому – навпаки, у спробі побудувати комунікацію на основі поєднання сучасних загальносвітових тенденцій із релігійним світобаченням [2]. Таким чином, тут ми бачимо ставлення до суспільної комунікації як до об'єднувачого чинника, але оскільки в обох випадках шляхи досягнення мети є взаємовиключними, то й відповідне протистояння між суб'єктами – носіями цих ідей є роз'єднувальним чинником комунікаційних відносин.

Відсутність релігійної комунікації є досить важким фактором для арабського світу. Насамперед, тому що саме іслам і є його основним комунікаційним засобом, формальним вираженням чого є Коран як священна книга. При цьому потрібно до уваги, що іслам сам по собі є надзвичайно догматичною релігією, що практично не зазнає реформування. Це й впливає на відповідну певну закритість ісламського суспільства та ісламського світу.

У процесі розгортання «Арабської весни» особливу роль відігравали ще й засоби масової комунікації, зокрема, соціальні медіа, тобто масова комунікація, що здійснювалася шляхом використання інтернет-ресурсів. Саме завдяки їм здійснювалася організація протестів, демонстрацій, страйків, мітингів, загонів самооборони тощо. Саме ці ресурси стали основними поширювачами лозунгів, ідей, пропаганди тощо.

Звичайно, у всіх цих процесах «Арабської весни» можна вбачати не стільки розрив соціальних комунікацій, скільки їх об'єднувачу роль. Насправді це не так. Якби вони відігравали свою об'єднувачу роль, то процес «Арабської весни» вже давно мав би закінчитися. Адже об'єднання веде до стабілізації й розвитку. Розрив же соціальних комунікацій в арабському світі розпочався і в подальшому відбувався за кількома лініями. У першу чергу, по вертикалі між усією віссю організації влади та суспільством. І, крім того, ще й по горизонталі, між різними соціальними групами.

Найтяжчим же проявом «Арабської весни», де розрив соціальних комунікацій призвів майже до краху держави, стала затяжна громадянська війна в Сирії, відлік якої було покладено у березні 2011 р. Налагодженню внутрішньої соціальної комунікації тут заважає цілий ряд моментів, пов'язаних не лише з внутрішніми проблемами, але й із зовнішніми, зокрема з деструктивною діяльністю Російської Федерації та Ірану.

Мережі комунікації арабських країн і напередодні «Арабської весни» були ослабленими зсередини. Розкол серед арабів посилювався в 2014 р., коли відразу дві країни Великого Близького Сходу опинилися на передовій війни з тероризмом. На піку могутності ІГ в 2014–2015 рр. арабський світ був втягнутий у збройні конфлікти та гуманітарну кризу. На населення цього регіону, що становить 5% від світового, у 2014 р. від планетарних показників припало 68,5% усіх смертей від збройних конфліктів від планетарних показників. У цей рік арабські країни зазнали 45% терористичних атак від фактів, що сталися в світі. На цій території перебували 57,5% біженців і 47% внутрішньо переміщених осіб. За даними Програми розвитку ООН (ПРООН, UNDP), міжнародної організації в системі Об'єднаних Націй (Доповідь про розвиток людського потенціалу в арабському регіоні – 2016, Arab Human Development Report – 2016), приводом для воєн і дестабілізації в регіоні стало порушення соціальних мереж [4]. У віковому аспекті – це один із найбільш «молодих» регіонів світу. На рубежі 2017–2018 рр. населення арабських країн у віці 14–25 років досягло 52,7%. При цьому безробіття серед молоді продовжує зростати – її нинішній рівень близь-

кий до 50%. Щоб розрядити соціальну напругу, стабілізувати ринок праці, за підрахунками експертів ООН, упродовж 2014–2020 рр. арабський світ повинен створити 60 млн нових робочих місць. Спостерігається також старіння політичних еліт. Середній вік міністрів в арабських країнах – 58 років, і це в одному з наймолодших регіонів світу.

Зміни, що відбулися після «Арабської весни» в політичних системах, мали «віртуальний» характер. Усунення глибоких проблем, включаючи розрив між очікуваннями молодого покоління й реальною готовністю місцевих «вікових» урядів працювати над їх вирішенням, не відбулося. Більше того, їх критична маса щороку накопичується до наступного внутрішньополітичного вибуху з транскордонними наслідками.

Для подальшого аналізу звернемося до соціальних мереж конкретних країн. Зокрема, Єгипет, як найбільша арабська республіка з населенням понад 93 млн осіб, вийшла з кризи значно ослабленою і в перспективі приречена сконцентруватися на вирішенні власних проблем. Проекція сили та впливу Єгипту буде обмежена акторами біля кордонів, оточених базами лівійських екстремістів.

Саудівська Аравія навіть як найбільша арабська монархія й фінансовий лідер не уникла криз, які поки що мають здебільшого прихований характер. Проте, Саудівська Аравія, «головний скарбник» арабського світу, вже протягом десятків років змушена звертатися із запитами про кредитування та інвестування до західних фінансових корпорацій, іти на часткову приватизацію державних активів, зокрема нафтокомпанії Saudi Aramco. Королівство фактично прогало «місію» в Ємені, не завоювало істотних позицій в Іраку і Сирії, втягнулося в міжарабські спори з Катаром.

Що стосується загальноарабської соціальної мережі, то ця комунікація близька до кризової. Ліга арабських держав (ЛАД) перебуває в пошуку нової ідентичності. Крім традиційної боротьби за інтереси палестинського народу й бренду єдності антиізраїльського фронту, ЛАД виявилася не спроможною звести до «загальноарабського знаменника» позицію щодо Ірану. Ірак і Ліван не підтримали антиіранських ініціатив своїх партнерів по ЛАД. Остання поступово відсторонюється і від актуальних процесів навколо Ізраїлю, із яким ті ж Саудівська Аравія і Єгипет готові вести прямий діалог на платформі «стримування Ірану». Майбутнє Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) є невизначеним. Катарська криза ґрунтовно і на роки вперед підірвала плани Саудівської Аравії створити антиіранську мережу навіть в її вузькому складі монархій Затоки.

Лівія, Сомалі, Судан, Ірак, Ємен, Сирія, Ліван являють собою джерела дестабілізації далеко за їх територіальними межами. Лівійська національна армія 4 квітня 2019 р. почала наступ на Тріполі. Війська маршала Халифа Хафтара штурмують столицю з південного напрямку. Війська міжнародно визнаного Уряду національної згоди на чолі з Фаїз Сараджевом ведуть бої в районах Айн Зара, Халлетул Ферджан, Каср бін Гашір, Ваді ар-Рабі, Аль-Матар аль-Адим (старий аеропорт Тріполі), Ас-саваном і Аль-Азізія. При цьому обидві сторони застосовують тактику партизанської війни.

Арабські політичні режими залишаються в значній залежності від США, з огляду на їх військові бази в регіоні, двосторонні угоди про гарантії безпеки, збройні контракти з арабськими країнами, технології Заходу в промисловій сфері. Усе це не надає їм змоги знайти своє місце в світовій політиці [1].

IV. Висновки

Отже, розрив соціальних комунікацій в арабському світі на сьогодні викликаний багатьма чинниками, зокрема соціальними, політичними, економічними, культурними тощо, ускладнений ще й відсутністю релігійної комунікації. Останнє дає підстави стверджувати, що руйнування соціальних систем у сучасному арабському світі може стати затяжним процесом, який буде дуже важко подолати.

Список використаної літератури

1. Арабский мир-2018: молод, разобщён и раздираем противоречиями. *EADaily*. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2018/02/24/arabskiy-mir-2018-molod-razobshchyon-i-razdiraem-protivorechiyami> <https://eadaily.com/ru/news/2018/02/24/arabskiy-mir-2018-molod-razobshchyon-i-razdiraem-protivorechiyami> (дата обращения: 24.02.2019).
2. Колесников П. Еще раз о феномене «Арабской весны» и эскалации напряженности на Ближнем Востоке. URL: <http://docplayer.ru/70803007-Eshche-raz-o-fenomene-arabskoy-vesny-i-eskalacii-napryazhennosti-na-blizhnem-vostoke.html> (дата обращения: 14.03.2019).
3. Подцероб А. Б. «Арабская весна» или «исламистская осень»? *Институт Ближнего Востока*. URL: <http://www.iimes.ru/?p=15284> (дата обращения: 05.03.2019).
4. Arab Human Development Report 2016: Enabling youth to shape their own future key to progress on development and stability in Arab region. URL: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2016/11/29/arab-human-development-report-2016-enabling-youth-to-shape-their-own-future-key-to-progress-on-development-and-stability-in-arab-region-.html> (date of request 05.03.2019).

References

1. Arab World 2018: young, divided and torn apart by contradictions. EADaily. Retrieved from: eadaily.com/ru/news/2018/02/24/arabskiy-mir-2018-molod-razobshchyon-i-razdiraem-protivorechiyamihttps://eadaily.com/ru/news/2018/02/24/arabskiy-mir-2018-molod-razobshchyon-i-razdiraem-protivorechiyami (in Russian).
2. Kolesnikov, P. (2014). Once again about the phenomenon of the "Arab Spring" and the escalation of tension in the Middle East. Retrieved from: <http://docplayer.ru/70803007-Eshche-raz-ofenomene-arabskoy-vesny-i-eskalacii-napryazhennosti-na-blizhnem-vostoke.html> (in Russian).
3. Podtserob, A. (2012). «Arab Spring» or «Islamist Autumn»? *Institute of the Middle East*. Retrieved from: <http://www.iimes.ru/?p=15284> (in Russian).
4. Arab Human Development Report 2016: Enabling youth to shape their own future key to progress on development and stability in Arab region. Retrieved from: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2016/11/29/arab-human-development-report-2016-enabling-youth-to-shape-their-own-future-key-to-progress-on-development-and-stability-in-arab-region-.html> (in English).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019.

Вербицкая А. А. Модификации социальных коммуникаций современного арабского мира

В статье рассмотрены основные причины разрыва коммуникации между политическими элитами с одной стороны и различными общественными слоями – с другой.

Исследовано отношение крупнейших социально-религиозных групп: суннитов и шиитов – к общественной коммуникации как к объединяющему фактору. Обосновано, что для одних перспектива общественной коммуникации заключается в подчинении всей общественной жизни сугубо религиозным нормам, а для других – наоборот, в попытке построить коммуникацию на основе сочетания современных общемировых тенденций с религиозным мировоззрением.

Установлено, что в обоих случаях пути достижения цели являются взаимоисключающими, поэтому и соответствующее противостояние между субъектами – носителями этих идей является разъединяющим фактором коммуникационных отношений.

Ключевые слова: социальные сети, социальная коммуникация, Интернет, арабский мир, «Арабская весна», социальные субъекты.

Verbytska H. A. Social Communications Modification of the Modern Arab World

Research Methodology. *The research addressed to the general scientific methodology, in particular, such methods as analysis and synthesis.*

Results. *With its significant branching in the world and a large number of subsystems, the Arab world as a rather complicated social system is an extremely complex and diverse phenomenon. The only one most important factor for it is the world religion – Islam. Due to this factor the Arab world can be characterized as been formed as a single system. At the same time, the great shock for this system was the so-called «Arab Spring», the phenomenon that embraced a number of Arab states in North Africa and the Middle East. It should be noted the peculiarity of this phenomenon to be the fact that Islam has not become the consolidating factor of the system during these events. And therefore, quite clearly in the Arab world, you can track the gap in communication between political elites and other social groups. It should also be noted that mass media, including social media, played a significant role in the «Arab Spring». The latter still played a more unifying role.*

As a result of the rupture of social communications in the Arab world, protracted civilian confrontations began. Their most severe manifestation was in Syria, burdened not only by civil war, but also by foreign aggression on the part of the Russian Federation. A significant part of the Arab states still remains a source of destabilization for the entire Arab world. The only country that emerged from the «Arab Spring» is Egypt (the largest Arab Republic), however, this process ended for it with a significant weakening in the domestic economy and foreign policy.

Novelty. *Within the framework of this article, the author has attempted to analyze ways of modifying social communications in the process of the «Arab Spring» and clarified the main factors that influenced them.*

Practical significance. *The results can be used in further scientific works, as well as to clarify and explain the nature of the social communications influence on social subjects.*

Key words: social networks, social communication, Internet, Arab world, «Arab Spring», social actors.